

Autodeterminazio eskubidea: teoriak eta auziak

IÑAKI SOTO
JULEN ZABALO

Iñaki Soto Filosofian lizentziatua da, eta doktorego tesia idazten ari da nazionalismoaren etikari buruz.
Julen Zabalo Geografian doktorea da.

2. artikulua.- Txina bakarra dago munduan. Bai kontinentea bai Taiwan Txina bakar baten zatiak dira. Txinaren burujabetzak eta lurralde-batasunak ez du banaketarik onartzen. Txinaren burujabetza eta lurralde-batasuna babestea txinatar guztien betekizuna da, taiwandarrak ere barne hartuta.

Txinaren sezesioaren aurkako legea (X. Herri Biltzar Nazionalerako III. saioan onartua, 2005eko martxoaren 14an)

Ahal den bezainbatean, herri bakoitzak bere erakunde politikoak izan beharko lituzke, herri horretako kideen kezka nagusiak denen artean erabaki ahal izateko.

David Miller, *On Nationality* [Nazionalitateari buruz]

Maiz, autodeterminazioari buruzko kezka euskaldunon kezka partikularra dela ematen du, gutaz aparte, autodeterminazioaren auzia apenas inor interesatzen duen gaia balitz bezala¹. Inpresio hau areagotu egiten da, jakin-minak bulztaturik, gaiaz dauden iritzi eta ikerketak aztertu nahi ditugunean, auzi honi buruz ezer gutxi idazten eta hausnartzen dela ere ematen du eta. Hori dena iritzi okerra da, ordea, autodeterminazioa interes handiko gaia baita munduan, es-

painierara eta frantsesera itzultzen diren liburu apurrek bestelako itxura eskaintzen badigute ere. Aitzitik, urtero dozenaka artikulu eta liburu argitaratzen da autodeterminazioaren inguruan, eta azkeneko urteotan, nabari denez, berpiztu egin da interes hori.

Artikulu honetan interes horren isla utzi nahi dugu, eta horretarako, idatzi diren liburuen eta gaien hautapen bat eskaintzen dugu². Bi atal bereizi ditugu. Lehenean, autodeterminazioaren zilegitasuna da ardatza, eta horretaz jardun duten hainbat teoria aztertzen da, Margaret Moorek eginiko sailkapenaren arabera (Moore 1998): Aukeraren teoriak, Kausa zuzenaren teoriak eta Nazio autodeterminazioaren teoriak. Hiru teoria multzo horiei laugarren bat gehitu diegu: autodeterminazio eskubidea gatazkak konpontzeko birtarteko gisa ulertzen duena. Bigarren atalean, autodeterminazioari buruzko teoretatik eratoritzen diren hiru eztabaida garrantzitsu laburbiltzen dira.

Autodeterminazio eskubideari buruzko teoriak

Autodeterminazio kontzeptua modu desberdinean ulertu da bere ibilbide laburrean, eta hortik noizbehinka erdi ahazturik egotea, eta noizbehinka entzute handikoa izatea. Lehenengo formulazio entzutetsuak oso bide desberdinetatik datoz. Ildo sozialistaren barruan, austriar-marxismoa deituriko joerak proposatu zuen, Austria-Hungariako inperioren nazio anabasari konponbide gisa, sezesio eskubidea euren asmoan ez bazegoen ere. Formulazio erradikalagoa eta estatu independenteak osatzeko eskubidea, ordea, argiago onartu zuten Leninek eta Sobiet Batasunak. Ildo liberarlari dagokionez, Estatu Batuetako Wilson presidentearen eskutik zabaldu zen, baita praktikara eraman ere Lehenengo Mundu Gerraren ostean, eta Austria-Hungariako inperioko nazio batzuei egokiturik, hain zuzen ere.

Nazioarteko legeriak ere islatzen ditu gorabehera horiek. Diane F. Orentlicherrek, adibidez, hiru fase bereizten ditu.

Lehena Mundu Gerren arteko aroari dagokio, eta *nazionalitateen irizpideak* markatzen du, zeinaren arabera Ekialdeko eta Erdialdeko Europako hainbat estatu berri sortu baitzen. Hala ere, autodeterminazioa ez zen bihurtu lege irizpide orokor, eta bere eragina gutxituz joan zen. Bigarrena deskolonizazio prozesuari dagokio. Irizpide izatetik eskubide bihurtu zen, eta hala jaso zuen Nazio Batuen Erakundeak, baina koloniei bakarrik aplikatzeko, eta ez errebindikatzen zuten guztientzat. Hirugarrena, azkenik, XX. mendeko amaierari dagokio, eta autodeterminazioa eskubide gisa agertzen da (Orentlicher 2003: 20-25).

Teoria mailan Gellner da, ziurrenik, autodeterminazioaren eztabaida gehien baldintzatu duen autorea. Gellnerrek zeharka landu zuen gaia, *nazionalismoaren printzipioarekin* harremanetan jarriz. Bere ustez, nazionalismoa printzipio politiko bat da, zeinaren arabera mundua naziotan banatua dagoen eta nazio horietako bakoitzari estatu propio bat eratzeari dagokion. Bere ustez, printzipio hori bideraezina da praktikan, munduan dauden nazio potentzialen kopurua kontuan hartuz, horietatik bakoitzari estatu bat ematea politikoki ezinezkoa delako (Gellner 1983). Hala ere, aipatu bezala, Gellnerren belaunaldiko autoreek autodeterminazio eskubidea zeharka lantzen dute. Autodeterminazioa nazioari, etnizitateari eta nazionalismoari buruzko ikasketen testuinguruan kokatzen dute. Kedourie, Connor eta Horowitz dira, besteak beste, euren idazlanetan autodeterminazioari buruzko kezka teorikoa azaldu zuten lehendabiziko autoreak (ik. Hutchinson eta Smith 1994).

Sobietar Batasunaren eta Jugoslaviaren zatiketarekin, autodeterminazioari eta sezesioari buruzko teoriak bultzada izan zuten. Aurrerantzean landuko ditugun teoriak eta paradigmatikak Allen Buchananen *Secession. The Morality of Political Divorce. From Fort Sumter to Lithuania and Quebec* liburuan dute jatorria (Buchanan 1991). Liburu horrek piztu zuen autodeterminazioari buruzko interes akademikoa, eta haren ondotik landu da auzia era sistematiko eta zorrotzean.

Liburu horrek irekitako ikuspuntuari erantzun borobilena, nolabait, lau urtera etorriko zen, David Miller Oxfordeko irakaslearen eskutik. *On Nationality* liburua, ordea, erantzun soil bat baino zerbait gehiago da: autodeterminazioaren auzia nazionalismoaren ikuspuntu liberaletik aztertzen duen irakurketa berritzailea da.

Oro har, autodeterminazioari eta sezesioari buruzko teoriak eskubidearen justifikazioaz eta horren aplikazio praktikoaz arduratzen dira. Teoriok, bada, bi zentzutan dira normatiboak: batetik euren adiera etikoan, zer egin behar dugun esaten digutenean; eta bestetik, legedietan isla eduki behar duten heinean.

Aipatu dugunez, autodeterminazio eskubidea arrazoitze-ko jarrera bat baino gehiago dago, eskubidea onartua izateko jartzen diren baldintzen arabera. Batzuentzat, baldintzak oso zurrinak izan behar dira; eta besteentzat, berriz, oso malguak. Margaret Moorek (1998: 5) hiru joera bereizten ditu: aukeraren teoriak (*choice theories*); kausa zuzenaren teoriak (*just-cause theories*); eta nazio autodeterminazioaren teoriak (*national self-determination theories*). Horiez gain, gure ustez bada aztertu beharreko laugarren joera bat: autodeterminazioa gatazkak konpontzeko tresna gisa, alegia. Azter ditzagun jarraian.

Aukeraren teoriak

Daniel Philpotték demokraziari loturik ikusten du autodeterminazio eskubidea. Hala aldarrikatzen du ezin nabar-menago ‘In Defense of Self-Determination’ artikuluan. Lan horretan autodeterminazioari buruzko hiru ikuspuntu ageri ditu. Lehena, nazioartekoa; Nazio Batuena, hain zuzen ere: autodeterminazioa onartu bai, baina gero, eraikitako estatuen integritatea zaintzen da. Bigarrena, liberal batzuen eskubidea onartu bai, baina arrazoi batzuen pean, eta arrazoi nahikorik baduela frogatzen duenak bakarrik omen dauka errebindikatzeko eskubidea. Eta hirugarrena, berak

aurkezten duen teoria, demokraziari lotua, John Stuart Mill eta Woodrow Wilsonen ildotik (Philpott 1995: 353-355; 1998). Philpotten hirugarren ildo honetan, autodeterminazioa, demokrazia kontzeptuarekin gertatzen den bezala, autonomiarekin dago harremanetan.

Izan ere, autodeterminazioa onuragarria da demokrazia-rako, eta berez duen balio positibo hori azpimarratu behar da. Hori dela eta, autodeterminazio eskubidea aldarrikatu ahal izateko ez litzateke inolako eskakizunik beharko, eskubide hori eskatzen duten herritarrak autonomoagoak izango baitira, horrek euren gaiez gehiago arduratzea dakarrelako (Philpott 1995: 363). Horretan oinarriturik, bere ustez,

bere burua modu independenteago batean gobernatu nahirik, lurralde mugatu batean ari den edozein norbanako taldek badu, *prima facie*, autodeterminatzeko eskubiderik. (Ibidem: 353)

Autodeterminatzeko modua zabalik uzten du, ordea, egoera bakoitzak irtenbide desberdina eska dezake eta.

Irizpide objektiboak ukatuta, Philpotték nahikotzat jotzen du nahia. Subjektuaren lurralde tamainuak ere ez du ardurarik: hiriek, adibidez, autodeterminatzeko eskubidea edukiko lukete, Monakok edo Singapurrek erakusten duten bezala.

Non ipintzen du Philpotték muga? Salbuespena egiten du eskubide hori auzo batek edo familia batek errebindikatu nahiko balute, estatu batek bete behar dituen funtzioetako batzuk (oinarrizko betebeharrak) ezin izango bailituzkete bete (ibidem: 366). Baldintzak ere ipini beharko litzazkioke injustizia nabariak (ekonomikoak, politikoak) ekarriko dituen banaketari. Kasu horretan, nolabaiteko konpentsazioak beharko lirateke. Ildo berean, baina beste esparru batean, pertsona bakar batek ere ezin izango luke nahi duen estatuarekiko loturarik aukeratu, ezen «eskubide indibiduala izan arren, autodeterminazioa taldeka erabiltzen da» (ibidem: 369).

Azkenik, bereizketa nahi duenak aurreko estatuarekiko inolako betebeharrak ez ote duen ere galdetzen da, ikuspun-

tu demokratiko eta liberal batetik, batez ere. Baina Philpotten ustez, argitzeke geratzen da zergatik zor behar zaion betebeharrori estatu zehatz horri, eta ez beste bati. Autodeterminazio eskubidea, hortaz, osorik eduki liteke kasu horretan ere (ibidem: 367).

Balorazioetara joanik, teoria hauen arazo nagusia fenomeno sezesionista errealak azaltzeko dituzten mugak izaten dira. Izan ere, nazio autodeterminazioaren teorien aldekoek leporatu dietenez, historian zehar sezesio prozesuak gatazka nazionalen testuinguruan gauzatu dira, gehienbat. Demokraziari buruzko eztabaida teorikoan autodeterminazioari buruzko gogoeta txertatzea egokia izan badaiteke ere, sezesio fenomenoak azaltzeko ikuspuntu honek dituen mugak agerikoak dira.

Kausa zuzenaren teoriak

Teoria mota hauek sezesiorako eskubidea justifikatzeko aurrekoek baino baldintza zorrotzagoak ezartzen dituzte. Lockeren iraultzarako eskubidearekin paralelismo bat eginenez, teoria hauen defendatzaileek sezesiorako eskubidea injustiziak konpontzeko bide bezala ulertzen dute soilik. Injustizia hauek zehazteko orduan autore batetik bestera desberdintasun nabarmenak daude: batzuen ustez, sezesioa eskatzen duen lurraldean giza eskubideen bortxaketa nabarmenak existitu behar dira (genozidioa, kasu); beste batzuentzat, ordea, nahikoa dira estatuak eragindako diskriminazioak sezesioa justifikatzeko. Injustizia hauek argitzeko prozedurak ere eztabaidak eragin ditu adituen artean.

Esan bezala, Allen Buchanan da joera honetako autorerik erreferentzialena, eta berak markatu du joera honen barruko zein kanpoko eztabaiden dinamika. 1991ko sezesioari buruzko bere liburua mugarri izan da autodeterminazioari buruzko hausnarketa teorikoan (Buchanan 1991). Jasotako kritiken ondorioz, bere diskurtsoa moldatuz joan baldin bada ere, lau baldintza nagusi aurreikusten ditu sezesiorako

eskubidea legitimoa izan dadin (zuzenagoa da «hiru baldintza + beste aukera bat» esatea, aukera hori akordioz egindako sezesioa baita):

- a) Giza Eskubideen urraketa sistematikoa (Buchanan 1991: 37).
- b) Lurralde baten bortxa-bidezko anexioa (ibidem).
- c) Autogobernurako iraganeko akordioen urraketa sistematikoa (Buchanan, 2006: 2. atala).
- d) Adostasunez eta negoziazioaren bitartez aldeen artean onartutako sezesioa.

Hala ere, azken aukera hau (Txekoslovakia, kasu) bere azterketetatik kanpo utzi du (Buchanan 1997: 304). Bi aldeen akordioaren bidez lortutako sezesioari nazioarteko komunitatearen aldetik jar dakiokkeen muga bakarra aldeetako bategen sezesio horren ondoren edota ondorioz eragindako giza eskubideen bortxaketatik etor liteke, Buchananen iritziz.

Aukeraren teorien indarra autodeterminazio eskubidearen eta demokraziaren arteko loturan kokatzen zen, eta kausa zuzenaren teorikoek, ordea, giza eskubideetan kokatzen dute indar hori. Nolabait esateko, autodeterminazio eskubidea injustizien kontrako erresistentzia politikoki eta juridikoki egituratzeko saiakera litzateke.

Kasu honetan, eta aurrekoan ez bezala, frogaren zama sezesioa bilatzen duen komunitatearen gainean erortzen da (ibidem: 313). Komunitate horiek (direnak direla: nazioak, herri indigenak... oro har, talde kultural bezala izendatzen dira) euren aldarria azaldu eta justifikatu behar dute, eta baldintza jakin batzuk betetzen badituzte soilik esan ahal izango dugu sezesio eskubidea gauzatzeko nor badirela. Ondorioz, berezko autodeterminazio eskubiderik edo sezesiorako eskubide primarioak existitzen denik ukatzen dute joesa honetako autoreek. Historikoki honela izan ez bada ere, nazioak ez daude baldintza hauetatik salbu. Buchananez 'What's So Special About Nations?' artikuluan azaldu bezala, ez dago ukatzerik nazioek sezesiorako eskubidea eduki

dezaketela, baina bai, aldiz, eskubide hori nazioei berez dagoela esatea, gatazka baten konponketa gisa ulertu gabe eta tartean inolako negoziatorik egon gabe (1996: 308).

Teoria hauen alderik ilunena praktikoa da, hainbat iritzik seinlatu duenez. Izan ere, sezesiorako eskubidea eskuratu ahal izateko ezartzen diren baldintzak ikusita, zenbat eta jipoituago eta xehetuagoa izan komunitate bat, are eskubide gehiago dituela esan daiteke; hala ere, errealitatean jazoera latz horiek (genozidioa, konkista...) herri edo komunitate horiek lehia demokratikoaren bidez erreferendum bat irabazteko ez-gai bihurtzen dituzte. Genozidioaren kasua argigarria da: garbiketa-politika baten ondorioz bere populazioaren ehuneko nabaria galdu duen herriak errazago beteko ditu kausa zuzenaren teorikoek ezartzen dituzten baldintzak, baina, arrazoi berberagatik, zail izango du lehia demokratikoaren bitartez sezesioa lortzea.

Nazio autodeterminazioaren teoriak

Nazio autodeterminazioaren paradigmen azpian sartzen diren autoreek, oro har, nazioa izaera politikoa eta esanahi etikoa duen komunitate gisa ulertzen dute. Nazioaren definizio minimoa dago teoriotan: nazioak moralki esanguratsua diren entitateak dira edo, beste era batean esanda, nazioak komunitate etikoak dira.

Honek ez du esan nahi nazioak esentzia bati begira ulertzen direnik. Autoreontzat, hein batean, nazioek funtzio instrumentala dute: entitate kolektibo horiek norbanakoentzat esanahi eta garrantzi berezia dutelako justifikatzen da autodeterminazio eskubidea. Era berean, kosmopolitismoaren argudioei aurre eginez, komunitate horien kide izateak pertsonentzat duen esanahia azpimarratzen dute. Millerrek dioenez, kontuan hartu behar da mundua ez dela norbanakoz bakarrik osatzen, komunitatez ere baizik. Pertsona bakoitza kultura batean murgildurik ageri zaigu, eta kultura bakoitzak balioen ulermen desberdina ekartzen du. Norba-

nakoa kultura horiekin identifikatzen da, eta onartu egiten du kultura kolektibo horrek bere nortasun indibidualean duen eragina (Miller 2003: 124).

Ondorioz, nazionalismoa termino ez-esentzialistetan funtsatzeak ez du nazioaren balioa deuseztatzen: ez du nazionalismoa termino instrumental hutsetara murrizten, alegia. Millerrek eta Moorek argi adierazi duten bezala, jendearentzat nazioak entitate moral esanguratsuak dira, eta izaten jarraituko dute fase historiko honetan.

David Millerrek komunitate klase zehatz horiek (nazioak) onura jakin batzuk eskuratzeko bitartekoak direla defendatzen du, eta fenomeno honen garrantzi etikoa azpimarratzen du (Miller 1995, 1998). Haren ustez, nazio bat politikoki autonomoa denean eta botere politikoa bermatuta denean (estatu baten bitartez), justiziaren zentzu liberala garatzeko gauza da, kultura komuna babesteko gaitasuna du, eta bere buruaren jabe da etorkizuna nahi erara antolatzeko. Argudiaketa horren arabera, nazionalitate komunak herri-tarren arteko konfiantza eta elkarrekiko betebeharra ziurtatzen du, eta horrek komunitateen barruan birbanaketa politikak garatzen laguntzen du (Miller 1995: 92).

Nazioa definitzeko dauden arazoez jabeturik, egile hauek autodeterminazioaren irizpide orokorrari zenbait muga jartzen saiatu dira. Millerrek, adibidez, bi baldintza jartzen ditu: bestelakoak izatea bereiztu nahi duen nazioaren identitatea eta nazio handiarena; eta bereiztu nahi duen taldea gai izatea errebindikaturako lurralde guztian bere agintea onartua izateko (1998: 69).

Teoria hauen arazo nagusia nazio kontzeptuari lotua dago. Izan ere, 'nazioa' termino konplexua eta gatazkatsua da. Zailtasun handiak daude 'nazio' kontzeptuari erreferentzia argi bat emateko, zer den eta zer ez den argitzeko, alegia. Nazioak identifikatzeko arazorik ez dagoen kasuetan ere, 'nazio' izendapena gatazkaren parte izatera pasatuko da (Kataluniaren eta Euskal Herriaren kasuetan argigarriak dira).

Beste ikuspuntu bat: autodeterminazio eskubidea nazio arazoaren konponbide gisa

Ohiko hiru teoria nagusiak ikusi ditugu, eta denetan ager-tu da puntu ahulen bat, praktikari begira, gehienbat. Demokrazia, eskubideak, komunitateak eta antzeko kontzeptuak gurutzatzen dira etengabe, baina gure ustez, denetan bada-go azaltzen ez den elementu bat, eta aldiz, autodeterminazio eskubidearen defentsa egiten dutenen artean garrantzi bere-zia hartzen duena: autodeterminazioa gatazka historikoak eta politikoak konpontzeko bitarteko gisa ulertzen duena, alegia. Azkeneko urteotan frogatu ahal izan da ikuspuntu honek duen interesa, Irlanda, Montenegro eta Euskal He-rriko nazio gatazketan ikusi ahal izan denez.

Autodeterminazioa horrela ere ezaugarritzeko ikuspuntu hau, bestalde, ez datorkigu autodeterminazioaren ohiko teorizatzaileen eskutik. Hortik aparte, giza eskubideez ari diren mugimendu eta pentsalarien ingurutik heldu zaigu. Ikus-puntu desberdin honen adibide argi bat 1998ko azaroan Bartzelonan egindako *The Implementation of the Right to Self-Determination as a Contribution to Conflict Prevention* konferentziatik har dezakegu. Haren ondorio nagusietan honela laburbiltzen da autodeterminazio eskubidearen in-plementazioaren beharra:

Nazioarteko komunitateak, komunitate horretako kide eta erakundeek, esku hartu beharra daukate nazioarteko arauak urratzen direnean. Urraketa horien barnean sartzen dira gi-za eskubideak eta, bereziki, autodeterminazio-eskubidea. Neurriak hartzeko unea oraintxe da beti, ez gatazka konpon-biderako «prest» dagoenean, batzuek nahiago luketen mo-duan. Gatazkak prebenitzeko, alde zurririk hartu behar di-ra neurriak estatuak nazioarteko legeak betetzera behartzeko beren herritarrekiko harremanean, beren mugen barruko he-rri eta komunitate berezituak dagokienez, besteak beste. Era berean, neurriak hartu behar dituzte autodeterminazio-esku-bidea gauzatzea galarazten duten neurriak saihesteko, hala nola, biztanleria leku batetik bestera eramatea edo nahitaez-ko asimilazioa. Estatuak ulertarazi behar zaie ezin dituztela bazter utzi herri eta komunitateen aldarrikapenak. (van Walt eta Seroo 1999: 34-35)

Hegemonismoaren aurka nazioarteko komunitateak duen jarrera zorroztea planteatzen dute autoreok. Proposamen honetan *realpolitik* delakoa (nazioarteari eragiten dioten gatazken konponbide egonkorren bilaketa) eta printzipio moral sakonak (giza eskubideen eta kultur pluralismoaren defentsa) uztartzen dira. Euskal Herriko adibidera etorrira, nazio gatazka jakina da aspalditik, eta hura konpontzeko orain arte maila praktikokoan planteatu diren alternatibek ez dute arrakastarik lortu. Azkeneko urteotan, ordea, norabide aldaketa igartzen da, eta gatazka baldin badago, gatazka horren gaindiketa herritarren erabakitik etorriko dela argudiatzen da. Autodeterminazio eskubideak, horrela, balio erantsia hartzen du, eta egituraketa politikoa aukeratzeko modu bat izateaz gain, aspaldiko gatazka politikoko bati amaiera emateko modura ere agertzen da.

Aurreko teoriak bezala, ordea, teoria hau ere ez da arazoe-tatik libratzen. Nagusia kanpotik dator: gaur egungo nazioarteko komunitatearen interes gatazka. Estatuak *partzuergo* modura funtzionatzen duten heinean, *nazioarteko komunitate* izendatzen den egituren multzo horrek arazo handiak ditu politika hau inplementatzeko. Bestea barruan darama, eta efektu gaizto posible bat da: zenbait komunitate gatazka areagotzeko joera piztu dezake, baita gatazka «faltsuak» ere.

Era batera edo bestera, ohiko hiru ikuspuntuak edo guk aurkeztu dugun laugarrena izanik, teoria guztiek ohiko beste arazo teoriko batzuk dituzte, orain ikusiko dugun bezala.

Autodeterminazio eskubideari buruzko teorien auziak

Eztabaida mahai gainean dago, eta arlo bat baino gehiago hartzen du. Lau multzo handitan sailka ditzakegu eztabaidok: zein da autodeterminatu beharreko lurraldea; nor da autodeterminazioaren subjektua; autodeterminazio eskubidearen instituzionalizazioa eta nazioarteko komunitatearen funtzioa

instituzionalizazio horretan; eta ea eskubide hori nazioen kasuetara mugatzen den, mugatu behar den, edo beste komunitateetara ere zabaldu behar den. Begira ditzagun.

Autodeterminatu beharreko lurraldeaz eta subjektuaz

Oso gai eztabaidatua izaten da, askotan, autodeterminatu beharreko lurraldea zein den eta autodeterminatzeko eskubidea nori esleitu behar zaion, estatu osoko herritarrei, estatuarekin gatazkan dagoen herrialdekoei, edo herrialde horretako batzuei bakarrik, egoera eta kontzientziario politiko maila desberdinak agertu izaten baitira herrialde batean. Estatuak, autodeterminazioa onartzekotan, estatuko lurralde osoari dagokiola esan ohi du; bereizketa nahi duen nazionalismoak, berriz, berak errebindikaturako lurraldeari dagokiola soilik. Kasu bietan nazionalismoaren ikuspuntu esentzialista ageri da; esentzialista, bere lurraldearen barruan bizi diren beste talde etniko edo nazioen izaera eta izana ukatzen dituen heinean. Praktika politikoak, ordea, eskubide hori autodeterminazio eskaera indartsu ageri den lurraldera mugatzera eramaten du. Bi mutur horien artean mugitzen da auzia.

Gure ustez, ez dira onargarri ez autodeterminazio eskubidea ukatzea, ezta eskubide hori *per se* onartzea ere, mugimendu politiko batek (nazionalista izan ala ez izan) hala errebindikatzeko duelako bakarrik, alegia. Gure iritziz, garrantzi berezia eman beharko litzaioke, ordea, gatazka bat egonik, autodeterminazio eskubidea gatazka horren konponbide modura agertzeari. Ildo horretan, erabakitze eskubidea gatazkan dagoen herrialdeari dagokiola dio Philpotték, kontrakoa herritar horiei burula egitea izango bailitzateke, bere ustez, ikuspuntu demokratiko batetik (1995: 363). Eta gakoa demokrazian ere ipinita, Quebec eta Kanadaren arteko auzia dela eta, David Coppek uste du Quebecoko etorkizuna bertako herritarrei dagokiela, eta ez beste inori.

Kanadarrek ez lukete mespretxutzat hartu beharko eskurik ezin hartzea, baina aitzitik, Quebecoko herritarrentzat injustua izango litzateke kanadarrek eskubide hori eskuratzea. Hala ere, argi utzi behar da subjektua Quebecen bizi diren herritar guztiak direla, eta ez ezaugarri politiko edo kultural jakin batekoak bakarrik; frantses hiztunak, kasu (Copp 1997: 353).

Gure ustez ere, gatazka agertzen deneko herrialdeko biztanleek ebatzi beharko lukete norberaren auzia, eta hori zentzu bitan ulerturik, Euskal Herrian, batzuetan, ondo aditzen ez bada ere. Batetik, arazoa agertzen deneko lurraldetik at inork ezin duela eduki erabakitzeko ahalmenik; baina bestetik, arazoa agertzen deneko lurralde osoko biztanleek dutela eskubide hori, eta ez batzuek bakarrik. Lurralde horretako toki desberdinetan autodeterminazio eskubidea nola artikulatzen den negoziazioaren eta joko politikoaren parte da. Horri dagokionez, gure ustez, kasuan kasuko azterketa egin beharko litzateke, eskubidea era batean edo bestean gatazkaren parte den lurralde osoan onartu behar dela kontuan hartuz, betiere.

Gatazka ageri den lurralde osora autodeterminazio eskubidea zabaltzeak badu, gainera, balio erantsi bat: konponbidea sendotzen du, eta gatazka berriak erreproduzitzeko aukerak mugatu. Fenomeno irredentistak (dagoeneko eraikitako beste estatu batera batzeko borroka nazionalistak) printzipio hau ez onartzearen ondorio izaten dira askotan, beste arrazoien artean, lurralde zati bateko herritarrei euren erabakia adierazteko aukera ez zaie eman eta. Irlandaren kasua paradigmatikoa da, bere garaian Iparraldeko konterriei ez baitzitzaien iritzia eskatu Irlanda independentea osatzeko, ustez gehiengo batek Britainia Handiaren alde egingen zuelako. Hori egia izanda ere, iritzia ez eskatzeak inplikazioa murriztu zuen, eta jendea ez zen konprometiturik sentitu, horrek ekarri duen ondorio latzarekin. Honekin batera, gutxiengoaren trataeraren eta autodeterminazio eskubi-dearen arteko harremana agertzen da.

Zentzu horretan, ezin dira nahastu egonkortasuna eta behin betikotasuna. Ez dago estatus politiko definitiborik. Ondorioz, egonkortasuna herriei eta herri horiek osatzen dituzten komunitateei bideak irekitzen lortzen da, ez bideak ixten. Honek tresna politiko-juridiko berriak sortzeko beharra azaltzen du, eta datozen hurrengo eztabaidak hobeto ulertzeko aukera ematen digu. Alegia, autodeterminazioaren subjektuari buruzko eta autodeterminazio eskubidearen instituzionalizazioari buruzko eztabaidak kokatzeko balio digu.

Autodeterminazio eskubidearen instituzionalizazioaz eta nazioarteko komunitatearen funtzioaz

Autodeterminazioaz arduratu diren ikertzaile gehienek autodeterminazio eskubidea instituzionalizatzeko beharra azpimarratzen dute. Ideia horren arabera, teoria mailako printzipio moralek itzulpen juridikoa eduki beharko lukete, bi legedi-maila jakinetan gutxienez: estatuen mailan eta nazioarteko mailan. Buchananek sezesioari buruzko teoriaren helburu nagusia eta benetako funtza nazioarteko legedian autodeterminazioaren instituzionalizazioa lortzea dela esaten du (ik., adibidez, Buchanan 1997: 303-4).

Estatu mailako legerian (konstituzioetan) autodeterminazio eskubidea txertatzeko egin diren saiakerek garapen desberdina izan dute. Gaur egungo bi adibide ezagun hartzearen, alde batetik, Etiopiako estatuak konstituzioan txertatu zituen sezesioa legezko egiten duten artikulua (Sobiet Batasuna joera honen aurrekaria da). Oso baldintza zorrotzak ezarri ziren, sezesioa legeztatzearen helburua efektiboki hura lortzeko aukerak zailtzea baita. Kontuan hartu behar da, ildo horretan, aurretik Etiopiak eduki duela fenomeno sezesionista bat, Eritrearen kasuan.

Beste alde batetik, 2003an, Belgradeko akordioen ondorioz, Serbiako eta Montenegroko Estatuaren Batasuna sortze-

rakoan, bi estatuek batasuna apurtzeko zuten aukera legeztatu zen, hiru urteko luzamendu-klausularekin, baina baldintza zehatzik ezarri gabe. Azkenean, *Venice Komisioaren* iradokizunak kontuan hartuz, Europako Batasunak bi baldintza ezarri zizkion 2006ko maiatzean egin zen autodeterminazio erreferendumari: batetik, %50ek baino gehiagok hartu behar zuela parte bozketan; bestetik, parte hartzen zutenen %55ek gutxienez egin behar zuela independentziaren alde, emaitzak legitimo izateko.

Ez dirudi, gainera, estatuen artean joera hori nagusituko denik. Izan ere, kasu batzuetan autodeterminazioa konstituzioan sartzearen helburua eskubidearen praktika zailtzea da, nekez lor daitezkeen baldintzak ezarrita. Beste kasu batzuetan, instituzionalizatutako autodeterminazio eskubidea eragin geopolitikoan menpe jartzen da, instituzionalizazioaren balioa bera zalantzan jarrita. Are gehiago, estatu zenbaitek kontrako norabidea ere hartu du, autodeterminazio eskubidearen debekua legedian sartuz. Txinak, adibidez, 2005ean Taiwanen sezesioa ekiditeko lege berria onartu zuen.

Beste alde batetik, Millerrek azpimarratu duen bezala, prozedurak, bere horretan, baliabide mugatuak dira gatazkak konpontzeko (1998: 64). Azken batean, prozedura horiek aplikatu ahal izateko, autodeterminazioaren subjektua izango den horrek komunitate politikoa osatzen duela onartu behar da aldez aurretik. Ondorioz, autodeterminazio eskubideak gaur egun legedi mailan dituen mugak gainditu nahi baldin badira, prozedurekin batera printzipio moral eta politiko argiak ezarri behar dira³.

Prozedurek bere horretan dituzten mugak kontuan hartuz, eta aipatu ditugun autoreon kritikei jarraituz, bere baitan nazio bat baino gehiago biltzen dituzten estatuek izaera multinazional hori onartu beharko lukete, lehenik eta behin. Egokitzapen hori luzaroan dirauten gatazkak konpontzeko onuragarria litzateke. Kontrakoa egiteak eta autodeterminazioa konstituzioetan ez instituzionalizatzek, ordea, hainbat gatazka iraunaraztea ekarriko luke, eta bestal-

de, estatuetakoko politikariek abertzaletasuna termino esentzialetan formulatzen jarraitzen dutela adieraziko luke. Gure ustez, nazio gatazkak konpontze bidean ipintzeko, esfortzua egin beharko litzateke baztertzaila den esentzialismoa diskurtsotik aldentzeko, bai estaturik gabeko nazionalismoen aldetik zein estatuetakoenetik.

Instituzionalizazioaren eta prozeduren eztabaidarekin harremanetan, demokraziaren estandar berriak ezartzeko joera aipatu behar da. Aipatu dugun bezala, Montenegroko kasuan *Venice Komisioaren* eta Europako Batasunaren jarrerak erakutsi dutenez, gehiengoaren formula klasikoa (erdia + 1) ez da herrialde baten estatusa aldatzeko nahikotzat jotzen. Joera orokor gisa, frogaren zama estatus hori aldatu nahi duen subjektuaren gainean jartzen dela esan dezakegu. Demokraziaren oinarriak eraldatzen dituen balio berriaren aldeko argudio nagusia egonkortasuna da. Baina agerikoa da gehiengo bati ezarritako betoak ezin duela prozesu baten egonkortasuna bermatu.

Nazioarteko sistemari dagokionez orain, gaur egun sistema honek duen antolakuntzaren ondorioz, nazioarteko komunitatea ez da gai sezesioari buruzko printzipio moralak juridikoki inplementatzeko. Connorrek salatu bezala, *nazioarteko* deitzen den egitura politiko orori *estatuarteko* deitu beharko genioke, errealitatean horixe baitira: estatuaren arteko harremanetan oinarritutako gainegitura politikoak (Nazio Batuen nahasmen kontzeptual horren adibiderik argigarriena da) (ik. Connor 1994). Hala, bada, sezesioa batez ere fenomeno nazionalistaren elementua den heinean (Moore 1998: 7), estatuaren arteko sistemak ezin du printzipio hauen aplikazio koherenterik egin. Europako Batasuna da arazo horren adierazpide bat.

Estatu-sistemaren berregokitzapen orokor baten bidetik baina, egingarriagoa dirudi autodeterminazioa gatazka zehatzen konponbidearen akordioen markoan ematea, era batean edo bestean. Nazioarteko legedia alda dadin, tamalez, adostasun teorikoa baino gehiago, fenomeno sezesionista-

ren adierazpen lazgarrien multzo handi baten metaketak ekar lezake balizko aldaketa hori.

Muga horiek kontuan hartuz, gaur egun, nazioarteko komunitatearen eta komunitate hori politikoki islatzen duten egitura transnazionalen funtzioa (Nazio Batuen Erakundea, Europako Batasuna...) sezesio prozesuen egonkortasuna bermatzea da, ondoko alderdietan zentratuz: Giza Eskubideak zaintzea, akordioen inplementazio juridikoa, aldean artean adostutako akordioak nazioarteko legediarekin eta egitura politiko transnazionalen garapenarekin bat datozela ziurtatzea, eta abar.

Hala ere, eskumen horietatik kanpo, nazioarteko komunitatea ezin da prozesua baldintzatzen saiatu, gure ustez. Herritarren aurrean bere zilegitasuna bermatzeko, neutral jokatu beharko luke, politikoki esku hartu gabe, eta estatu partaideen presioa onartu gabe. Euskal Herriari dagokionez, Europako Batasunak, adibidez, Europako herritarren babeserako egitura politikoa dela argi utzi beharko luke, estatuen interesak babesten dituen gainegitura politiko hutsa ez dela erakutsiz.

Autodeterminazioa nazioetara mugatzen, eta mugatuko, ez den eskubide gisa

Orain arte, autodeterminazioaren auzia identitate nazionalaren terminoetan ulertu da. Alegia, leialtasun identitario jakin bat sentitzen zutenek eskubide hori euren programa politikoan txertatzen zuten bezala, estatu bateko herritar ziren eskubide bera ukatu egiten zuten. Hala ere, ikusitako teorietatik bakarrak *mugatzen* du autodeterminazioaren auzia fenomeno nazionalistara; besteek demokraziarekin, justiziarekin eta gatazka politikoen konponbidearekin harremanetan ulertzen dute.

Autodeterminazioa bigarren era horretara ulertzeak bide berriak irekitzen ditu. Alde batetik, programa politiko nazionalistatik at dauden joera politikoek erabakitzeko esku-

bidearen eta autodeterminazioaren formulazio berriak bere egin ahal izango dituzte aurrerantzean. Autodeterminazioaren defentsa termino nazionalistetan ez ezik, termino liberaletan, demokratikoetan edo kulturaletan egitea ahalbidetzen da horrela (ezkerreko mugimenduek geroz eta nabarmenago erakusten dute joera hau). Beste alde batetik, nazio ez diren komunitateentzat gatazkak konpontzeko eta euren biziraupena eta garapena ziurtatzeko tresnak sortu ahal izango dira, autodeterminazio eskubidearen parametroetan betiere. Era honetako lehendabiziko teorizazioak herri indigenen eta komunitate linguistikoen kasuan egiten hasi dira (Macedo eta Buchanan 2003: II. atala, 89-189).

Ondorioak

Oso zaila da (agian ezinezkoa) autodeterminazio eskubidearen inguruan teoria orokorrik eraikitzea. Noiz esan dezakegu herri batek autodeterminatzeko eskubiderik baduela? Zein ezaugarri eduki beharko luke herri horrek? Prozedurak finkatzearekin nahikoa da? Kasuistika bat egitera mugatu behar gara? *Indar* kontu hutsa da dena? Zalantzarik gabe, eman ditzakegun erantzunak baino borobilagoak dira galderak. Hala ere, gogoeta labur batzuk eginez amaitu nahi dugu.

Teoria multzoak ikusi ditugu, bakoitza bere ikuspegi interesgarriarekin eta baita bere puntu ahulekin ere. Bertan islatzen dira munduan eman diren, ematen ari diren eta eman go diren prozesu politikoetako elementu nagusiak. Horregatik, teoriez gain, oraindik eztabaidan dauden auziei buruz ere hitz egin behar da. Auzi horiek, gehienetan, autodeterminazioaren praktikan aurrez aurre jartzen diren alde bien interesak adierazten dizkigute: eskubidea errebindikatzeko duten estaturik gabeko nazioenak, eta estatua duten nazioenak.

Auzi horiek itxita ez egotea, ordea, ez da halaberrez kaltegarria. Izan ere, autodeterminazio eskubideak herritarren

parte-hartzea sustatzen du, eta hori onuragarritzat jo behar da, edozein ikuspuntutik begiratuta ere. Autodeterminazio eskubidea onartzeak ireki egiten du proiektu politiko guztien gaineko eztabaida demokratikoa eta, bide batez, luzaroan useltzen utzita zeuden gatazkak konpontze bidean jar ditzake.

Hala izan dadin, gako batzuk daude, eta mahai gainean jarri ditugu: alde batetik, gatazka bizi duen lurralde guztia prozesuan txertatzea, eta lurralde horretako biztanle guztien parte-hartzea ziurtatzea; bestetik, nazioarteko komunitateak babestea eta estatu interesen aurrean neutral agertzea. Bada-kigu prozeduren eta instituzionalizazioaren mugak agerikoak direla, baina autodeterminazio eskubidea ziurta dadin, eta eraginkor izan dadin, hortik abiatu beharko litzateke, gure ustez.

Alta, ez dugu uste autodeterminazio eskubidea indar politiko guztiek, eta estatuak, tresna erabilgarritzat errebindikatuko dutenik. Alderantziz, praktikara ez eramaten ahaleginduko dira estatuak eta indar politiko batzuk. Aldiz, estatu eraiki nahi duten nazionalismoak izango dira autodeterminazioa eskatuko dutenak. Ez dugu uste, beraz, nazioei lotutako fenomeno izateari utziko dionik. Hala ere, funtsezkotzat jotzen dugu denek onartzea erabakitze eskubidea herritarrei dagokiela eta autodeterminazioa eskubidea dela. Gure ustez, joera hori gara liteke etorkizunean.

Hori dela eta, amaitzeko, abertzaleen ikuspuntutik, azaldu ditugun teoretatik bat aukeratu beharrean, eta berezko eskubideez mintzatu beharrean, teoria guztiak kontuan hartzen dituen argudiatze integrala adostu eta garatu beharko litzatekeela uste dugu. Azken batean, erabakitze ahalmenari buruz ahalik eta adostasun zabalena lortzea da garrantzitsuena.¶

1. Lan hau egiteko Iñaki Sotok Eusko Jaurlaritzaren doktorego aurreko beka baten laguntza izan du.
2. Artikulua gaiari hurbilketa modura planteatzen da. Helburu nagusia gaia zertan den erakustea da, joera eta eztabaiden nondik norakoak azalduz, baina horregatik ez diogu uko egiten gure iritzia plazaratzeari, edo noizean behin Euskal Herriko egoerara hurbiltzeari.

Hurbilketa izaera dela eta, ezinbesteko idazlanetara mugatzen saiatu gara. Gehiago sakondu nahi duenak idazlan horien bibliografian aurki dezake abiapuntu egoki bat.

Artikuluaren iturria, bestalde, 2006ko ekainean Oñatin egin zen Sovereignty, Secession and the Right to Self-Determination: Challenges to the International Law kongresuan aurkezturiko txostenean dago, eta zatiren bat bertatik hartuta dago.

3. Hemen ikus daiteke politikari buruzko eztabaida teorikoan, nazioari buruzko eztabaidak eta autodeterminazioari buruzko eztabaidak barne, termino politikoak ezin direla termino instrumental hutsetara erreduzitu. Ikusi dugun bezala, arazo zenbait saihesteko, instrumentalismo leuna erabilgarria izan arren, termino politikoek esanahi ez-formal bat eduki behar dute (berdin balio du honek demokrazia edo nazio terminoentzat). Horregatik, testuan zehar esentzialismoa salatzen dugunean beste aukeren eta interesen baztertzaila den esentzialismoaz ari gara. Instrumentalismoa esaten dugunean, halaber, esentziasun klase horiek ukatzen dituen ikuspuntu politiko leun horretaz ari gara. Hala ere, ez dago aukerarik artikulu honetan esentzialismoari eta instrumentalismoari buruzko eztabaida teorikoan sakontzeko.

Bibliografia

- Buchanan, Allen (1991): *Secession. The Morality of Political Divorce. From Fort Sumter to Lithuania and Quebec*, Westview: Boulder.
- (1996): 'What's So Special About Nations?', 283-309 orr., in Couture, J. / Nielsen, K. / Seymour, M. -zuz.-, *Rethinking Nationalism*, Supplementary Volume, *Canadian Journal of Philosophy*, University of Calgary Press.
- (1997): 'Self-Determination, Secession and the Rule of Law', 301-323 orr., in McKim, Robert / McMahan, Jeff -zuz.-: *The Morality of Nationalism*, Oxford: Oxford University Press (T. Fernández Aúz eta Beatriz Eguibarren gaztelaniazko itzulpena (2003): *La moral del nacionalismo* (vol. I y II), Barcelona: Gedisa).
- (argitaratzeaz): 'Secession', in Zalta, Edward N. -zuz.-: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*.
- Connor, Walker (1994): *Ethnonationalism. The Quest for Understanding*, Princeton: Princeton University Press.
- Copp, David (1997): 'Democracy and Communal Self-Determination', 277-300 orr., in McKim, Robert / McMahan, Jeff -zuz.-: *The Morality of Nationalism*, Oxford: Oxford University Press (T. Fernández Aúz eta Beatriz Eguibarren gaztelaniazko itzulpena (2003): *La moral del nacionalismo* (vol. I y II), Barcelona: Gedisa).
- Gellner, Ernst (1983): *Nations and Nationalism*, Oxford: Blackwell (Javier Setóren gaztelaniazko itzulpena (1988): *Naciones y nacionalismo*, Madril: Alianza).
- Hutchinson, John / Smith, Anthony D. -zuz.- (1994): *Nationalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Macedo, Stephen / Buchanan, Allen -zuz.- (2003): *Secession and Self-Determination*, New York: New York University Press.
- Miller, David (1995): *On Nationality*, New York: Clarendon Press (Angel Riveroren gaztelaniazko itzulpena (1997): *Sobre el nacionalismo*, Barcelona: Paidós).
- (2004): 'National Responsibility and International Justice', 123-143 orr., in Chatterjee, Deen K. -zuz.-: *The Ethics of Assistance*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Moore, Margaret (1997): 'On National Self-Determination', *Political Studies* XLV, 900-913.
- -zuz.- (1998): *National Self-Determination and Secession*, Oxford: Oxford University Press.
- Nielsen, Kai (1998): 'Liberal Nationalism and Secession', 103-133 orr., in Moore, Margaret -zuz.-: *National Self-Determination and Secession*, Oxford: Oxford University Press.
- Orentlicher, Diane F. (2003): 'International Responses to Separatists Claims: Are Democratic Principles Relevant?', 19-49 orr., Macedo, Stephen / Buchanan, Allen -zuz.-: *Secession and Self-Determination*, New York: New York University Press.
- Philpott, Daniel (1995): 'In Defense of Self-Determination', *Ethics* 105, 352-385.

— (1998): 'Self-Determination in Practice', 79-102 orr., in Moore, Margaret -zuz.-: *National Self-Determination and Secession*, Oxford: Oxford University Press.

Van Walt, Michael / Seroo, Onno -zuz.- (1999): *The Implementation of the Right to Self-Determination as a Contribution to Conflict Prevention*, Barcelona: Centro UNESCO de Catalonia.